

B.T. 4/5-1995

Når begynte krigen?

debatt

Av høyskolelektor Olav Engen, Bergen

Frigjøringsfeiringen er over, og det er forholdsvis klart når den tyske okkupasjonen av Norge tok slutt. Men når begynte krigen?

9. april 1940 vil mange si. NRK sa det slik i et av sine minneprogrammer: «9. april 1940 kom Norge med i 2. verdenskrig på alliert side». Men dette er åpenbart uriktig.

La oss se tilbake på situasjonen fra verdenskrigens utbrudd i 1939 og noen måneder framover. Engelskmennene kaller denne perioden «The phoney war» (skyggekrigen). Forbløffende nok var ideologiske spørsmål lite framme i media den første tiden. Derimot var det mye tale om stormaktspolitikk, f.eks. problemene omkring «den polske korridor» og Russlands eventuelle ekspansjonsplaner vestover.

Det var stor enighet om at Norge skulle være nøytralt i stormaktskrigen. Samtidig lå sympatien på alliert side. Man var livende redd for å komme med i krigen på «feil» side. Det kunne f.eks. skje hvis engelskmennene gikk i land i Narvik for å hjelpe Finland mot Russland i Vinterkrigen, og Tyskland rykket ut for å «hjelpe» det nøytrale Norge mot britisk nøytralitetskrenkelse. Vi vet at Churchill stadig laget slike planer.

Norsk beredskap for det motsatte tilfellet, en tysk aggresjon, kan illustreres av en uttalelse av utenriksminister Koht: For å komme til Norge, måtte tyskerne over havet, og der var britene herrer. England ville stoppe tyskerne på sjøen.

Ut fra dette synet var det farlig å ruste opp, og farlig å ha høy militær beredskap. Regjeringens syn hadde full støtte, unntatt i høyre-ekstremistiske og enkelte militære kretser.

Når rapportene om tyske flåtebevegelser begynte å strømme inn de første april dagene, gjaldt det å holde hodet kaldt: Engelskmennene visste jo om det, og de ville komme først. Den britisk/franske mineutleggingen 8. april ble for regjeringen en bekreftelse på at en alliert aksjon var i gang. Så sent som i 2-3-tiden om morgenen 9. april, hadde man ikke oversikt, og unnlot å mobilisere. Ingen meldinger kom på radio, ingen kirkeklokker eller sirener gav lyd.

Oberst Birger Erichsen handlet mot ordre da han kl. 4.21 skjøt på Blücher uten at nasjonaliteten til fartøyet var fastslått. I Kristiansand trodde man at man så den franske trikoloren, og skjøt ikke. I Narvik lå panserskipene «Norge» og «Eidsvold» innerst i havna, ideelt i tilfelle en vennligsinnset engelsk aksjon, ellers en katastrofe: 276 nordmenn mistet livet i den effektive rottefellen.

Den smule militære motstanden fra norsk side 9. april, var ingen krig, men *nøytralitetsvern*. Nøytrale har lov til å motsette seg nøytralitetskrenkninger fra en krigførende part, uten at det betyr krig.

Om kvelden 9. april vedtok Stortinget ikke Elverumsfullmakten, slik mange fremdeles hevder. Derimot ble det oppnevnt en delegasjon av Lykke (H), Sundby (B) og Movinckel (V), som skulle forhandle med tyskerne. Spesielt gikk regjeringssjefen Nygaardsvold inn for forhandling, etter at han med god grunn var begynt å tvile på den britiske «hjelpen». Det var Quislings kupp kombinert med dårlig tysk forhandlingsteknikk som gjorde at det skar seg, mot ønsket til begge parter.

Det tidligste tidspunktet for start av krigen blir da 11. april. Dagen før

hadde justisminister Wold hatt sin berømte samtale med kommanderende general Laake, og spurt hvorfor de militære ikke gjorde noe. Laake, prototypen på den lojale offiser, svarte: «Fordi regjeringen ikke har bestemt det», noe som han hadde helt rett i.

Krigen startet altså da Laake fikk sparken og Ruge ble utnevnt i stedet. Den umiddelbare følgen var at tyskerne bombet Elverum, der kongen som øverste krigsherre oppholdt seg. Eller var det fremdeles ikke krig? Nøytralitetsvern kan tulle på seg, inntil det faktisk blir krig, eller at en av partene erklærer at det er krig. Men en slik erklæring kom aldri fra norsk side.

Kapitulasjonsavtalen fra juni 1940 avsluttet krigen med Norge, på lignende måte som 2. verdenskrig ble avsluttet fem år senere: Med kapitulasjon, okkupasjon og ingen formell freds slutning. Da regjering, konge og kronprins ble stuet i en britisk krysser

og fraktet til England, delvis mot sin vilje, er det ingenting som tyder på at man tenkte på å føre krig. Regjeringen ville, med Kohts ord, «Freista å halda regjeringsnamnet oppe» og «føre kampen for norsk fridom og sjølvstende», noe den for så vidt lyktes med. Statusen dens var at den var representant for en nøytral stat, nødt til å ta opphold hos en av de krigførende i påvente av bedre tider. Om regjeringen noen gang ble krigførende på alliert side, skjedde det igjen på et ubestemt tidspunkt, og i hvert fall ikke før en tid etter at Trygve Lie ble utenriksminister i 1941. Koht holdt hele tiden på nøytraliteten.

Om mange av de bejublete storverkene i norsk motstandsarbeid, som Jan Baalsrud, Martin Linge, Telavåg, Majavatn, Måløy- og Lofotenraid osv. ble satt i gang av britisk etterretningsvesen, uten at regjeringen ble spurt. Den måtte nøye seg med å protestere etterpå.